

látszólag legdiadalmasabban hódított. „Győry ezzel a művével ért költői fejlődése csúcására, ebben a költeményben emelkedett a kisebbségi magyar költő Európa szószólójává...” — írja Szeberényi Zoltán (202. l.). Egyetérthetünk vele, ez a nagyszabású költemény némely formai szempontból kifogásolható része ellenére a magyar antifasiszta költészet kiemelkedő darabja. *Fábrý Zoltán* szerint a *Vox humana* népének tanúságtétele.

Hogy az akkori magyarországi kritika szűkszavúan és óvatoskodva reagált az Emberi Hangra, azt részben a történelmi körülmények magyarázzák, de hogy a főlzabradulás után sem kapott megfelelő helyet antifasiszta irodalmi hagyományaink között, az már teljességgel érthetetlen. Magyarországra kerülve Győry Dezső még az irodalmi életből is kiszorult, csak évek múltán szerezhetett magának ismét nevet mint történelmi regények írója.

Ha szívesebben láttuk is volna a teljes Győryt, tehát az újságíró, a kultúra-szervezőt, a regényíró is bemutató monográfiát, amely a versek eszmei-tartalmi rétege mellett tüzetesebben vizsgálta volna a művészi megvalósulás mikéntjét, Szeberényi Zoltán könyvét így is a szlovákiai magyar irodalomtörténetírás pozitív eredményeként üdvözölhetjük. Azt a munkát folytatja, amelyet *Turczel Lajos* és *Csanda Sándor* kezdett el, és amelynek a szlovákiai magyar irodalmi örökség teljes számbavétele a célja. E munkában sok még a megvalósítandó földadat, számos fehér folt vár még kutatójára. Az újabb nemzedékek ma Szlovákiában kevesebbet tudnak irodalmuk múltjáról, mint Erdélyben vagy a Vajdaságban. Szeberényi Zoltán tanulmánya fontos szerepet játszhat a folytonosság szálainak újraszövésében, a hagyomány tudatosításában. A más országokban élő magyarok számára pedig kulcsot nyújt a szlovákiai magyar kultúra múltjának megértéséhez, fölhívja a figyelmet antifasiszta költészetünk egy sokáig nem méltányolt jelentős értékére. (*Madách Kiadó, Pozsony, 1972.*)

KISS GY. CSABA

Veress Dániel: A rodostói csillagnéző

Az erdélyi, sepsiszentgyörgyi szerző eddigi munkásságának nem csekély része van a Mikes-hagyomány ébresztgetésében, ápolásában. E könyvecske is bizonyíték kíván lenni — írja felelősségvállaló erkölcsi nyomatékkal —, hogy Mikes élete nem szűnt meg halálával, valódi „élete” emberöltővel halála után kezdődött, s ma élőbb, mint amilyen élő Rodostón valaha is lehetett.

Kezdjük a Mikes-dráma szerzőjének, a Négy tél (1969) írójának népszerű Mikes-kalauza végén jegyzetbe rejtett szerénykedő soraival: „köetkém nem a szakembereknek szól, hanem elsősorban azokhoz, akik a halhatatlan Leveleskönyv olvasóiként... valamivel többet szeretnének tudni Mikes életéről, gondolkodásáról, lelki világáról, sorsáról, koráról, kortársairól, művének indítékairól, erezetéről, többet, mint...” Többet, s tegyük hozzá, jobbat s hitelesebbet is, mint némely korábbi kisebb-nagyobb írásműben, életrajzi népszerűsítő összefoglalásban olvashatunk. De vajon melyik „szakember” nem szeretne újabb „ismereteket” szerezni a fölsorolt témákról, Mikes főművének belső és külső kérdéseiről. S ha a „hivatásos irodalomtörténész” kezébe egy „erkölcsi nyomatékú művelődéstörténeti adósságtörlesztő” könyv kerül, amelynek szerzőjét drámaírónak, sőt esszéírónak ismeri, kétszeres érdeklődéssel veszi kezébe az olvasó kalauzolására szánt kötetet. S nem teszi le öröm, tanulság, ellenvetés, fölébresztett vitaközö kedv, a szerzői kísérlet iránti megbecsülés, egyszóval az olvasó gondolati gazdagodása nélkül.

Másfél évtized után, éppen e Mikes-kötet megjelenése évében jártam be újra Mikes Kelemen szülőföldjének, gyermek- s diákéveinek színterét Zágontól Kolozsvárig, s az „édes haza” havasai mellett utazó, Erdély „köpönyegire” sóvárogva te-

kingető bujdosó író férfikori útvonaltól Bukaresttől Jasi-ig. S tettem ezt egy friss rodostói úti élménnyel a hátam mögött. Elgondolkoztató napok s hetek voltak ezek. Azt hiszem, hogy Veress Dániel jó helyen tapogatózik, amikor a Mikes-levelek jobb megértésének kulcsaként a Leveleskönyv lélektani inspiratív írói-emberi tényezői közül a Mikes lelke mélyén fészkelő érzést, a szülőföld iránti olthatatlan vágyódását, fejedelméhez fűződő rendíthetetlen hűségét, a közös ügy szolgálatát s tevékeny hazaszeretetét, vagyis a gyermek- és ifjúkori erdélyi hazai világ meghatározó élményrétegét emeli ki. A hazai hagyományokhoz való kötődés pusztá említésére még akadnak utalások, de hangsúlyozására már kevés példa található a Mikes-irodalomban. A szándék azonban nem ismeretlen. Legtömörebben az esszéíró Németh László fogalmazta meg a negyvenes években: „Mikes Kelemen nem a franciáktól tanulta el, ami a legjobb benne.” Főleg erdélyi irodalomtörténészek, Jancsó Elemér és Szigeti József egyengették az útját a Mikes-kutatás irányát is befolyásoló elv, s helyes szemlélet érvényesülésének. Mert nemcsak egyszerű életrajzi kérdésekről van szó! S ha ez a sokrétű kérdéskör még nincs megnyugtatóan kidolgozva szerzőnk kis kötetében, az itt mellékes, mert megoldására csak egy organikus írói életrajz vagy pedig egy Mikes-monográfia vállalkozhat.

S ha már monográfiáról beszélünk, a megújult Mikes-kutatások jelenlegi szakaszában egy monografikus vállalkozás „korainak” látszik, hiszen a teljes életmű föltárásának döntő fázisába jutottunk. Sem nagy-, sem kismonográfiai követelményeket nem támaszthatunk A rodostói csillagnézó írójával szemben. Azért sem, mivel a régebbi kutatások egyoldalúsága és elégtelensége folytán az egész életművet felölelő Mikes-monográfia írására nem látjuk elérkezettnek az időt, másrészt a szerzői szándék sem monográfia megírására irányult. S jöllehet a Dacia Könyvkiadó dicséretes és általunk igen megbecsült sorozatát „kismonográfiák” elnevezéssel fémjelzi, az eddig megjelent Csokonai-, Arany-, Jókai-, Móricz-, József Attila-, Tamási-stb. kötetek sem merítik kis a kismonográfia fogalmát az irodalomtörténetírásban szokásos értelemben. Csak olyan erős megszorításokkal lehet szó erről, ahogy Szigeti József írt e műfaji kérdéstről (Előre, 1973. febr. 24) Veress Dániel könyve kapcsán, vagy amint erről Imreh István szakszerű fejtegetéseiben olvashattunk (Utunk, 1973. márc. 9). Valóban helyesebb esszéről beszélni, mert az „öszvérműfaj”, a műfaji tisztázatlanság félreértésekre adhat alkalmat, és a könyv valódi céljáról s értékeiről megfélemedező, elhamarkodott eszmefuttatásokra vezethet olyanoknál, akik a „Mikes-kérdés” bonyodalmaival felületesen vagy részlegesen ismerik.

Az esszé rangos műfaj, ám az esszéírók gyakran túlteszik magukat a „matérián”, s olykor elrugaszkodnak a szolid filológiai bázistól is. Veress esszéírói módszere reális alapokon nyugszik: jól ismeri a főforrást, Mikes Leveleskönyvét; átbüvölte, amennyire lehetőségei engedték, a meglehetősen szerteágazó Mikes-szakirodalmat, s támaszkodik a legújabb kutatási eredményekre. Külön kiemelendő, hogy a mikesi mű értelmezésében a társadalmi szempont érvényesítésére is törekszik. Az elevenen élő zágoni és rodostói író Leveleskönyvéről, életéről mondja el gondolatait szubjektívebb mondanivalójának megfelelő esszéisztikus formában. Nézetait tárgyyszerűen s nem ritkán szenvedéllyel, élményszerűen fejti ki saját maga elképzelte folytonosságban. Helyenként úgy érezzük, hogy szinte kibújik nyűgösnek érzett kalauzi mivoltából, s belevegyül az olvasó, a mikesi művet, nyelvet élvezők seregébe. Könyve rendeltetésénél fogva nem lehetett „műelemzés”, műközpontúságra szorítókozó; ezt a luxust nem is engedhette volna meg magának, ismeretközlő feladatát is el kellett látnia. Bár az író számára bizonyára ez utóbbi jelenthette a legkevesebb szerzői örömet. Igaz, hogy „organikusabb” fölépítésben is el lehet képzelni egy ilyen tematikájú nagyobb lélegzetű esszét, de ez már olyan vitakérdés, ami saját szubjektív elképzeléseinknek nyitna kaput.

A szerző maga is bizonytalanságban lévén a kismonográfia sorozatba illesztendő írásának műfaji jellegét illetően, egy helyütt „életrajzi vázlat”-nak, „kinagyított háttérű arckép”-nek könyvelni el esszéjét. Kétségtelen, hogy A rodostói csillagnézó életrajzi keretnek is felfogható (bár annál jóval több van benne), de ilyen

minőségében az írói biográfia követelményei szemszögéből nézve szorulna bírálatra. Nem indokolatlan megközelítésről, kísérletről, „előtanulmány”-ról beszélni, hiszen a szerző által elgondolt feladat rendkívül összetett műhelymunkát igényel.

Átmenetileg jobban beválna előtanulmánynak egy szép, de nehéz írói munka elvégzéséhez, egy regényes Mikes-életrajz megírásához. Egy modern, régóta hiányzó életregény hivatott mesterére találna Veress Dániel személyében. Friss, izés, fordulatatos stílusa, kisebb modoros elemektől eltekintve, módos és „kellemetes” nyelvi formába öltöztethetné zágoni Mikes Kelemen — mindmáig hiányzó — korszerűen megírandó életrajzát. Egy jól kimunkált, Mikes hazai és külországi életútja minden állomására egyaránt s elmélyülten kiterjedő regényes írói életrajz régi adósságot törlesztene, benne Rákóczi és Mikes, a kuruc fejedelem és kamarása udvari-alattvalói, emberi-írói kapcsolatának hiteles érvényű megrajzolásával. Erre a közelgő Rákóczi-évforduló, a Rákóczi-szabadságharc és emigráció történeti és irodalmi szempontú kutatásának föllendülése nemcsak időszerű nemes írói feladatot, hanem megfelelő ünnepi alkalmat is szolgáltatna. (*Dacia*, 1972.)

HOPP LAJOS

Szent-Györgyi Albert: És most?! (What Next?!)

És most mi a teendő? Most, hogy nagyjából ismerjük a veszélyeket, amik az emberiséget s a földet fenyegetik — kérdezték Szent-Györgyitől előbbi könyve, *Az örült majom* elolvasása után fiatal amerikai diákok, akiknek a könyvet írta s akikkel megvitatta tartalmát. Erre a kérdésre keres feleletet ez a könyv, mely az előbbihez hasonlóan, az Egyesült Államok ifjúságához szól. Amerikai fiatalokhoz, ámde általános érvénnyel, kivált ami a könyv kórjelző, diagnosztikus megállapításait illeti.

Először is megismétli *Az örült majom* legfontosabb eredményét: a tudomány gyors fejlődése s nagymértékű gyakorlati alkalmazása által a világ egészen új, minden eddigőtől merőben különböző korszak küszöbére érkezett. Ezt persze sokan megállapították már, de a folyamatot mindig különféle tudományos és társadalmi fejlődések gyorsuló trendjeibe ágyazták, és ezáltal elmosták a változás ugrásszerűségét. Szent-Györgyi viszont épp ezt hangsúlyozza: „A korábbi korszakoknak — írja — évszázadokra volt szükségük ahhoz, hogy megformálódjanak. Ez az utolsó 1945. augusztus 6-án de. 8 óra 15 perckor kezdődött. Egy nagy robbanással indult, a hiroszimai bomba katasztrófájával.” Ez a perc jelzi a hihetetlenül megnőtt technikai lehetőségek, a „kozmoteknika” korszakát, mely oly hirtelenül s váratlanul tört az emberiségre, hogy szegény fajunknak nem maradt ideje az alkalmazkodásra. A hirtelen kezdet valósággal két részre szakította az emberiséget: „... azokra, akik még a prekozmiikus korszakban születtek s nevelkedtek, s azokra, akik a bomba robbanása után, mely két részre tépte a családokat, »generációs szakadékot« teremtett: a szülők prekozmiikus, a gyerekek a kozmiikus korban élnek. Korunk politikai és társadalmi zavarai jórészt annak is tulajdoníthatók, hogy vezetőink csaknem kivétel nélkül a prekozmiikus korszakból származnak. Elméjüket az elmúlt korszak törvényei és érzései tartják fogva; módszereik beválhattak saját korukban, de csak bajt hozhatnak ránk napjainkban.” Mert hogyan vezethet az, aki az új világnak még az elemeit is képtelen megérteni; a közlekedés-, híradás- és pusztítástechnika által picit golyóbbissá zsugorított földünkön úgy viselkedik, mint amikor még hangmérők által irányított ágyúkból lövöldöztek egymásra néhány kilométernyi távolságból. „Azt hiszik, hogy kétszer annyi bomba birtokában kétszer olyan erősek, pedig csak kétszer olyan közel állanak a pusztuláshoz”. De még a saját standardjaik sze-